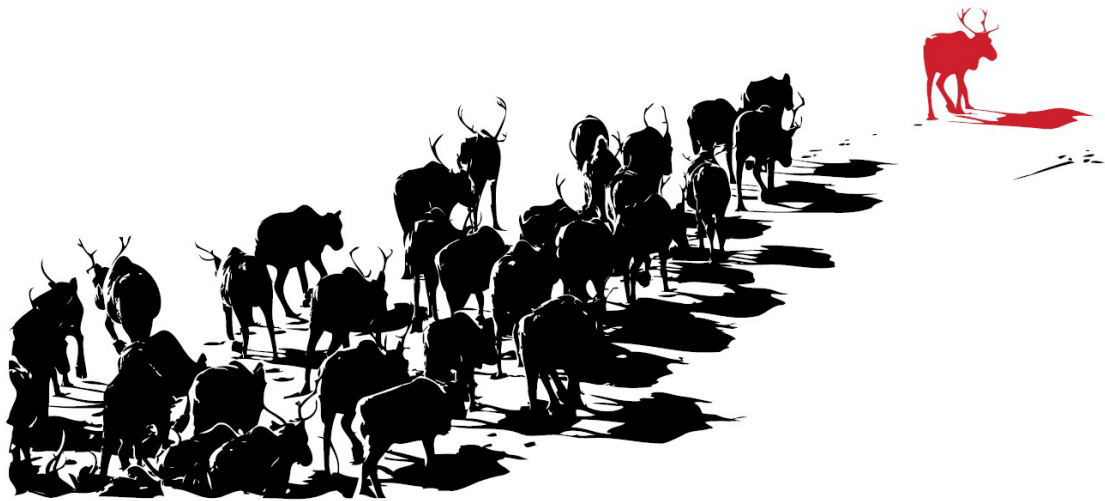

Checklista för samebyarna vid omprövning av vattenkraftens miljövillkor

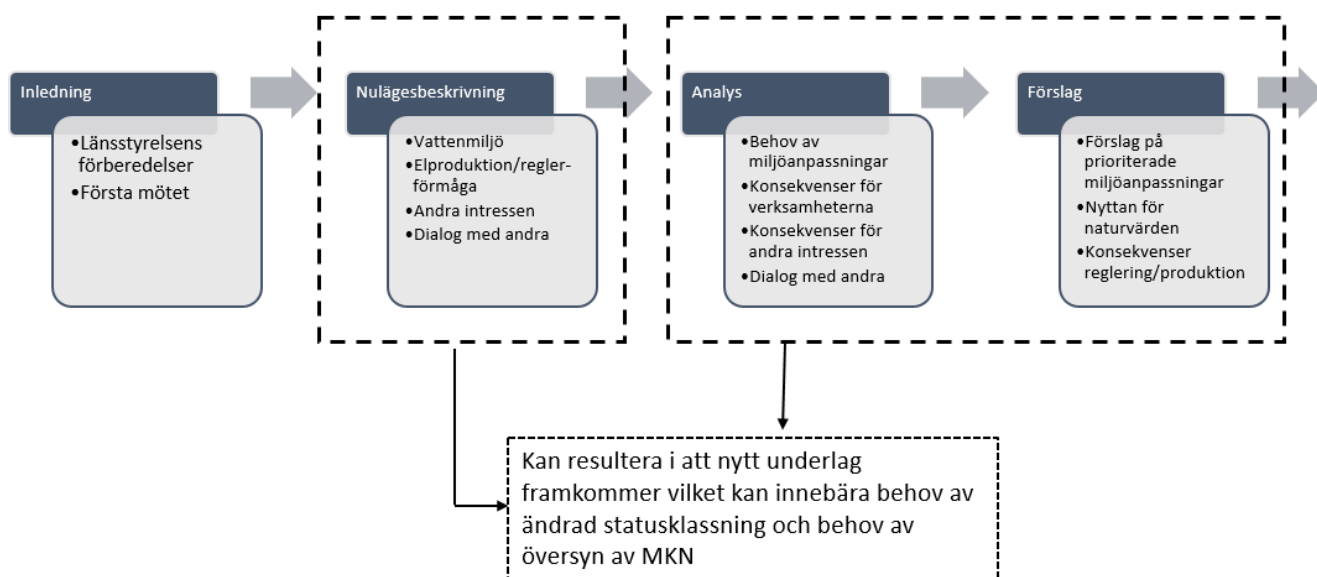

Innehållsförteckning

Inledning	2
Checklista	3
1. Ta reda på om vattenkraften inom samebyns områden omfattas av omprövningen och i sådana fall ta reda på tidslinje för delaktighet	3
2. Identifiera påverkan	3
3. Ta fram åtgärdsförslag.....	4
4. Kontakta länsstyrelserna	5
5. Kontakta de vattenkraftbolag som erhåller tillstånd för vattenverksamhet inom samebyns marker.....	5
Slutsatser	6

Inledning

Inför kommande domstolsprövningar av vattenkraftens miljövillkor ska regionala samverkansprocesser ske, enligt den nationella planen (NAP). Det är länsstyrelserna som ansvarar för att genomföra samverkansprocesserna. Det som kommer ut av samverkansprocesserna utgör ett viktigt beslutsunderlag vid de kommande enskilda omprövningarna. Det som ansökan ska innehålla är bland annat miljöförhållanden och andra motstående intressen, förslag på skyddsåtgärder och försiktighetsmått, förslag på övervakning och kontroll m.m.

En visualisering framtagen av havs- och vattenmyndigheten på arbetsgång under samverkansprocesserna.¹

Rennäringen är identifierad som ett allmänt intresse som kan påverkas och omfattas därför i samverkansprocessen.² Däremot verkar inte Havs- och vattenmyndigheten anse att enskilda intressen som berörs av omprövningen ska ingå i själva samverkan. Det i sig är problematiskt eftersom samebyarna givetvis kan bli aktuella som sakägare i vissa omprövningar där påverkan på renkötseln finns.

Mot bakgrund av det så har SSR identifierat några olika sätt som samebyarna kan involveras i omprövningarna. För det första kan påverkade samebyar vara med i samverkansprocesserna med länsstyrelserna. För de andra kan samebyarna som sakägare bli del i omprövningen. I kraftbolagens ansökan ska nämligen en redovisning för enskilda intressen finnas med. Om skada eller intrång förväntas uppkomma ska kraftbolagen redovisa hur dessa skador ska kompenseras och ange vilka ersättningsbelopp som erbjuds varje sakägare.

¹ Havs och vattenmyndigheten, Vägledning om samverkan inför prövning enligt nationella planen. [Vägledning om samverkan inför prövning enligt nationella planen - Vattenkraftverk och dammar - Arbete i vatten och energiproduktion - Havs- och vattenmyndigheten](#)

² Havs och vattenmyndigheten, Vägledning om samverkan inför prövning enligt nationella planen. <https://www.havochvatten.se/arbete-i-vatten-och-energi-produktion/vattenkraftverk-och-dammar/vagledning-om-samverkan-infor-provning-enligt-nationella-planten.html>

Checklista

SSR har tagit fram en checklista avsedd att hjälpa samebyarna med att förbereda arbetet både i samrådsprocessen och som part i omprövningen (sakägare).

1. Ta reda på om vattenkraften inom samebyns områden omfattas av omprövningen och i sådana fall ta reda på tidslinje för delaktighet

Det är inte alla vattenverksamheter som omfattas av den nationella planen som regeringen beslutat om. Verksamheterna som omfattas är uppdelade i olika prövningsgrupper och kommer prövas vid olika tidpunkter. Alla vattenkraftsbolag inom en prövningsgrupp ska ansöka om miljötillstånd hos mark- och miljödomstolen vid samma tidpunkt enligt nationella planens tidplan.

Här finns en länk till prövningsgrupper och tidsplan: [Prövningsgrupper och tidsplan - Nationell plan för omprövning av vattenkraft - Arbete i vatten och energiproduktion - Havs- och vattenmyndigheten](#)

På den sidan finns information om vilka verksamheter som ska prövas och den geografiska avgränsningen.

Det kan exempelvis se ut så här:

ID-Nummer: 9_1

Prövningsgrupp: Luleälven

Geografisk avgränsning: Luleälven med tillhörande biflöden.

2. Identifiera påverkan

Vattenkraften har haft och fortsätter att ha en stor inverkan på renskötseln. Däremot råder olika förutsättningar inom varje sameby och samebyarna kan påverkas på olika sätt. Det är viktigt att samebyn gör en analys över hur vattenkraften påverkar renskötseln och annan markanvändning som exempelvis fiske i området. Utifrån det kan samebyn sedan identifiera vilka behov som finns. Vidare kan den informationen tas med i samverkansprocessen och beslutsunderlaget i domstolsprövningen.

SSR, Sametinget, LTU och Stockholm Environment Institute (SEI) har tagit fram ett utbildningsmaterial till myndigheter som är tänkt att användas som en lathund i arbetet med frågor kring vattenkraft och samiska rättigheter. Det utbildningsmaterialet³ kan även användas av samebyarna – exempelvis kan ni begära att länsstyrelserna läser vägledningen för att bättre förstå sina skyldigheter och möjliga konsekvenser av vattenkraften för renskötseln.

Flera problemområden har identifierats av samebyar och aktiva renskötare under projektets gång. Båtslitage, fiskenät som förstörs av skräp, förstört fiske, spärrstängsel, naturliga hinder, dåliga isar, betesförlust och erosion är några exempel som har lyfts på workshops

³ [Inkludering av renskötseln i vattenkraftens omprövning | SEI](#)

och under intervjuer. Det är viktigt att samebyn identifierar sin egen påverkan och arbetar därifrån.

Frågor som samebyn kan arbeta utifrån:

- Hur har förändrade isar och älvar påverkat renskötarnas arbete?
- Vilka flyttleder, kalvningsland, naturliga samlingsplatser m.m. har vattenkraften påverkat?
- Hur ser markförlusten ut (direkt/indirekt)? Hur har framkomligheten påverkats?
- Hur har renskötseln tvingats anpassas till följd?
- Vilka säkerhetsrisker har uppstått?
- Hur har renens beteende ändrats?
- Vilka ekonomiska konsekvenser har uppstått till följd av vattenkraften?

3. Ta fram åtgärdsförslag

Utifrån vad samebyn kommit fram till gällande påverkan på renskötseln bör åtgärdsförslag arbetas fram. Även om myndigheter tolkar det som ska ingå i omprövningen väldigt snävt, där fokus främst ligger på åtgärder i vattenfåran, så betyder inte det att samebyn ska begränsas. Tänk utanför boxen när ni identifierar påverkan och tar fram åtgärdsförslag.

- Behov: Vad har vår sameby för specifika behov i förhållande till vår mark- och vattenanvändning, topografi, m.m?
- Minimera skador: På grund av vattenkraftens påverkan på renskötseln i vår sameby, vad kan göras för att minimera de skador som uppkommer på renskötseln och fisket?
- Åtgärder: Exempel på åtgärdsförslag från utbildningsmaterialet är
 1. Ställa i ordning flyttled (med tillhörande skötsel)
 2. Bygga renvaktarstugor
 3. Upprätta hagar, stängsel
 4. Köpa in flytunderställ
 5. Köpa in drönare

Det är bra om samebyn tar fram ett ekonomiskt underlag med specificerade merkostnader som kan presenteras för vattenkraftsbolagen under omprövningen i mark- och miljödomstol. Vilken ersättning kräver samebyn för att utföra åtgärdsförslag? Ersättningsfrågan har varit återkommande under projektets alla delar. Flertalet samebyar vittnar om dåliga avtal som slöts under 60- och 70-talet och som fått stora konsekvenser för dessa samebyar. Ersättning som givits historiskt har handlat om engångssummor. Idag saknas ersättning för pågående förluster; det finns möjlighet att under både samverkansprocessen och domstolsprocessen lyfta frågan om ersättning.

Vidare kan samebyn ha särskilda kriterier i åtanke vid utformningen av åtgärderna för att de ska fungera så som samebyn vill. Exempelvis kan samebyn ta fram kriterier för hur ett möte bör utformas och vad det är man ska diskutera på mötet, etc. Den fysiska placeringen för en viss åtgärd kan också vara bra att diskutera och få förståelse för: Vart vill samebyn ha en

renvaktarstuga, en renbro, eller hagar – och varför just där? Vad krävs för att den ska fungera och vem ansvarar samt betalar för underhåll? Ge myndigheter och vattenkraftsbolagen något konkret, det kan öka chanserna att få igenom samebyns krav.

Slutligen finns det fördelar med att samebyn internt arbetar fram dokument för att beskriva markerna, hur de förändrats över tid, hur de används, osv. Det är en viktig historisk handling som går att använda i andra ärenden där samebyn är involverad.

4. Kontakta länsstyrelserna

Rennäringen är ett allmänt (och enskilt) intresse som påverkas av vattenkraften. Av den anledningen ska renskötselns perspektiv beredas plats i samverkansprocesserna. Det är länsstyrelserna som har ansvaret att genomföra de regionala samverkansprocesserna. Vidare är det länsstyrelserna som i bästa fall ska ta initiativ till dialog. Däremot är det ytterst tveksamt om länsstyrelserna kommer att identifiera samebyarna som ett allmänt intresse i enlighet med NAP, eller initiera kontakt med berörda samebyarna.

Mot bakgrund av det kan samebyarna själva behöva kontakta berörd länsstyrelse för att kräva medverkan i samverkansprocesserna. Länsstyrelserna uttrycker att de på grund av resursbrist inte förväntar sig utreda påverkan på renskötseln i detalj. Men länsstyrelserna har ändå möjlighet att peka på särskilda utredningsbehov och kunskapsglapp kring konsekvenser för renskötseln, som domstolen i sin tur ska beakta när vattenkraftbolagens ansökningar granskas. Som sagt – samebyarna kan här hänvisa länsstyrelserna till vägledningen som bland annat belyser de skyldigheter myndigheten har i processen.

5. Kontakta de vattenkraftbolag som erhåller tillstånd för vattenverksamhet inom samebyns marker

Som tidigare nämnts finns möjligheter att som rättighetshavare (sakägare) komma in i processen. Verksamhetsutövare har huvudansvaret att i sin ansökan redogöra för enskilda intressen och sakägare. Däremot kan renskötseln lätt förbises, vilket medför att samebyns perspektiv och behov inte tas med i ansökan. Samebyarna har möjlighet att själva kontakta vattenkraftbolag för direkt dialog med dem, något som SSR uppmanar samebyarna att göra.

Om samverkansprocesserna brister, särskilt om de stora kraftbolagen inte ens medverkar, är det viktigt för samebyn att följa domstolsprövningarna och bevaka sina rättigheter där. **Fokus från samebyns sida bör vara på själva domstolsprövningarna, eftersom det är där ni främst kan ha inflytande.** Domstolen kan bland annat ålägga verksamhetsutövaren att komplettera sin konsekvensanalys, göra en egen utredning och föreslå skärpta villkor. Officialprincipen ger samebyn rätt att delta i förhandling och/eller lämna skriftliga synpunkter och invändningar gällande en ansökan från vattenkraftbolag. Mark- och miljödomstolen utfärdar kungörelse om att en ansökan ska prövas. Det saknas regler om att kungörelse ska delges till berörda samebyar. Därför behöver samebyarna ha kunskap om när dessa kungörelser publiceras för att kunna använda sig av rätten att delta

i förhandlingar enligt officialprincipen. Detta lägger stort ansvar på samebyarna, men kan vara nödvändigt för att ni som sakägare ska ha möjlighet att medverka under prövningen.

Slutsatser

Det är högst osäkert om länsstyrelserna självmant kommer inkludera samebyarna i samverkansprocesserna. Det är inte heller säkert att vattenkraftbolagen kommer att ta tillräcklig hänsyn till rennäringsen i sina ansökningar, trots att det enligt regelverket finns en skyldighet att redovisa påverkan på enskilda intressen. Därför är det avgörande att samebyarna själva är proaktiva i processen för att säkerställa att deras intressen beaktas både i samverkan och vid domstolsprövningen.

Samebyarna bör:

1. **Själva ta initiativ** till kontakt med länsstyrelserna för att säkerställa sin medverkan i samverkansprocesserna.
2. **Noggrant bevaka vattenkraftsbolagens ansökningar** och påtala brister i konsekvensanalyser gällande påverkan på renskötseln.
3. **Utveckla egna underlag** som beskriver hur vattenkraften påverkar renskötseln, och vilka åtgärder och ersättningar som krävs för att minimera skador.
4. **Delta aktivt i domstolsförhandlingarna** eftersom det är där den faktiska rättsliga prövningen sker, och där samebyarna kan ha störst möjlighet att påverka villkoren framgent för vattenkraftens fortsatta verksamhet.

En viktig faktor är att **historiska ersättningsmodeller ofta varit bristfälliga**, och att det nu finns en möjlighet att kräva **långsiktiga och kontinuerliga ersättningar**, snarare än engångssummor som snabbt blir otillräckliga.

Vidare bör samebyarna dokumentera sina erfarenheter av vattenkraftens påverkan och de konsekvenser som uppstått över tid. Genom att samla in och presentera tydliga bevis kan samebyarna stärka sina krav både i förhandlingar och i domstolsprocessen.

Faktaruta

Från och med den 1 januari 2019 började nya regler att gälla för vattenkraften i Sverige med syftet att säkerställa *moderna miljövillkor* i tillstånden för deras fortsatta drift och elproduktion. Det i sin tur bygger på krav från EU-rätten och ramvattendirektivet. Med moderna miljövillkor menas ett tillstånd som inte är äldre än 40 år och med villkor som skyddar människors hälsa och miljön vilka fastställts enligt miljöbalken i en dom eller ett beslut. De vattenverksamheter som har tillstånd och är äldre än 40 år måste således förses med moderna miljövillkor. Att förse vattenverksamheter med moderna miljövillkor sker i huvudsak genom omprövning av den redan befintliga verksamheten. De verksamheter som omfattas av kravet på moderna miljövillkor definieras i 11 kap. 6 § miljöbalken, vilket i huvudsak är följande verksamheter:

- De som i dag producerar vattenkraftsel.
- De regleringsdammar eller motsvarande anläggningar som tillkom för elproduktion (avser alltså både reglering för pågående elproduktion samt nedlagda vattenkraftverk). Även dammar som används som årsregleringsmagasin för produktion av vattenkraftsel omfattas.
- De som byggdes för att producera vattenkraftsel men som nu är nedlagda.

I samband med detta arbete har en Nationell plan för omprövning av vattenkraft (NAP) tagits fram av Havs- och vattenmyndigheten, Energimyndigheten och Svenska kraftnät. Planen är tänkt att ge en nationell helhetssyn när det gäller vattenkraftens moderna miljövillkor och samtidigt samordna omprövningen. Utifrån den nationella planen kommer alla vattenkraftverk i Sverige att provas systematiskt, till exempel genom att alla kraftverk i en älvsträcka provas samtidigt med möjlighet att samordna beslutsunderlag.